

Bohdan Kaminský: Protesty

„Protesty“ p. Kaminského byly již odhadnuty jako plod duševního ustrojení výbojného, pathetického, podrážděného a pesimistního. V posledním přívlastku zejména hledaná dosti široká formule, aby dovedla zavřítí a plně přikrytí smysl, psychologický i umělecký, celé knihy. Nezbyvá tedy mojí analýze než vyšetřiti, sestrojiti a odvoditi z psychologie obecné i konkrétní a umělecké výklad pesimistní dispozice, vrhnouti trochu světla v toto duševní nebo sociálně kulturní stadium, jemuž děkuje nebo má děkovati kniha p. Kaminského svůj původ a základ.

Všecko, co nová filosofie, předem psychologie, pak hlavně fyziologie, pozitivního o pesimismu zjistila, vede k tomu, že je to choroba *citlivosti* a ve druhém důsledku *vůle*. Absolutný *objektivný* smysl *spekulativný* přikládati pesimismu je prázdná iluze: moderní věda odmítla obojí tendenci pesimistní i optimistní zcela právem jako nejhoršího nepřítele poznání trpělivého, drobného, induktivního a klidného. Pesimismus je podstatně druhem iluzionismu poznávacího. Tak totiž, že k jevům chorobným, ke stavům a dispozicím citlivosti, k útrapám, nudám, bolestem tělesného nebo nervového ústrojí, ke každému nárazu vnějšího světa, historického, sociálního konečně — hledá a tvoří si, konstruuje a vynalézá si příčinu objektivnou a vnější — systematizuje a zevšeobecňuje tedy způsobení falešným a ilusorním stavu nervové — melancholii, nudu, atrofii štav, chudokrevnost. Pesimista, člověk chorobný nervově tak obyčejně, že přílišná dráždivá vnímavost dusí všecku aktivnou energii, nevidí příčiny svojí choroby v prostém *jevu*, fenomenu, v náhodném nedostatku organismu — nýbrž klade

a hledá pro tento fakt *zdkon transcendentní*, utvořuje si v ilusi metafysické a systematické příčiny *zla vůbec*, abstrakci, která mu má vysvětliti jeho nehody a nedostatky. Vyšetření a umělecké zpodobení tohoto objektivního a *fysiologického* základu dispozice pesimistní zůstává skoro výhradnou zásluhou moderního románu naturalistického, předem francouzského (zčásti i ruského, ač tu převládá — jak hned ukážu — pojmání psychologické v *Turgenevu* i *Tolstém*). *Romantismus*, jak známo, dispozici pesimistní první uvedl v umění, ale (jako byl sám celý *subjektivný*) přejal všechny iluze, celou falešnou a klamně objektivisující jeho perspektivu: ať René, ať Obermann, ať Childe Harold jsou všecko typy tohoto pesimismu domněle a ilusorně objektivního, pesimismu metafysického a ideálního, který vidí, hledá, nalézá, sestrojuje *transcendentní* a systematickou příčinu svojí nudě a morosní melancholii — totiž abstraktní příčinu *zla* — metafysický princip bezúčelné a pochybené konstrukce vesmíru i duše. *Byron, Lamartine, Chateaubriand, Sérancour, Musset, Nerval* — ti všichni (při nejvyšším rozdílu temperamentu, vlohy, umění, psychologie) shodují se v tom základním a kritickém bodu, že svojí melancholii, svojí *subjektivně* dispozici *hledají příčiny objektivně a transcendentní*, že jsou obětí klamu zcela přirozeného a pro pesimismus pojmového: *nevidí příčinu zla a nemoci v sobě, nýbrž ve světě vnějším*. Odtud žaloby, revolty, útoky na „osud“, „okolí“, „dobu“, „poměry“, „kulturu“, „společnost“, „Boha“. Odtud také vyobcování ze společnosti, pohrdání kulturou současnou, nenávisť národnosti, útěk do samoty panenské a tropické přírody. Nenávisť sociálních řádů, nenávisť vůbec společenského člověka, — základní misantropie — a tím podmíněný separatismus a dále individualismus, láska revolty, naturalismus, primitivismus, kosmopolitismus a exotismus mají tu svoje prameny a kořeny — prolétají se a podmiňují se navzájem: *Rousseau, Byron, Goethe* (jeho Werther), *Chateaubriand* (René), *Bernardin de Saint-Pierre* a první „kosmopolita“ *Stendhal* (který svým názorem filosofickým a světovým je potomkem a pokračovatelem osmnáctého století) — jsou charakteristickými představiteli tohoto pesimismu abstraktního, objektivního, metafysického — ať vědomého a perso-

nelního — nebo připravovaného a sociálního. Studium *historie*, průbuzení chápavosti a smyslu pro ni je stejně jako *kosmopolitismus* plodem *romantismu*. Vyrostlo patrně ze stejného duševního naladění: první pohnutkou byl tu hnus před přítomností, odpor k moderní a současné kultuře, útek do minulosti. Kosmopolitismus je s ním paralelní: jest útekem ze svého blízkého *zeměpisného* okolí, z obklopujícího prostředí kulturního, z mravův určitých, vrozených a vychovaných — do prostředí vzdálených do cizích kultur, mravů, měst a zemí. Romantismus je z počátku a i později skoro výhradním a privilegovaným majetníkem vědy historické. Nejen že vzbudí pro ni zájem a položí podmínky, úrodnou půdu jejímu vzniku, on také dá jí první geniální pracovníky: *Michelet* je nejen čistokrevný temperament romantický, ale i skutečný, geniální *poeta* a stylista romantismu. (Jen mimochodem upozorňuji na opačné postavení *realismu* k dějepisu, jemuž se vždycky vyhýbá a jehož nikdy se nezmocní úplně. Zato jest ovšem v přátelském a bratrském, pokrevním svazku s *vědami přírodními*.)

Tento *starý* pesimismus, pesimismus podstatně abstraktný a metafyzický, sám sebe klamající ve falešném výkladu, velikolepý v bouřlivých frázích a dekoracích, deklamační a pathetický je nám dnes — nedá se to zapírat — nepříjemný jako afektační a lživý (v jakém smyslu, právě vyloženo). Je to proto, že moderní věda odkryla a vyložila nám jeho genesi, že umění, román naturalistický, genesi tuto nám zpodobil objektivně, v procesu pouhého jevu, čisté choroby podstatně ústrojného a fyziologického rázu. Zásluha ta náleží, jak jsem naznačil, předem románu francouzskému: *Zolovi* a ještě více *J. K. Huysmansovi*. Poslední ve svých románech *En ménage*, *A vau l'eau* a hlavně v *A rebours* podal skoro vědecky bezpečný a určitý katalog této choroby. Je to předem nesmírná pasivita, *dráždívá vnímavost ku vnějším a fyzickým dojmům smyslným*, kterou obdařil všechny svoje reky, ať slují Cyprien nebo hrabě des Esseintes. A zcela správně. Neboť právě tato nemírně vyvinutá pasivita pohlcuje a ničí všechnu aktivnost, všechnu spontánnost, všechnu pohybu — hubí tak nejdůležitější projevy činnosti a „svobody“ (alespoň zdánlivé) — projevy

vůle. Kdežto u pravidelného člověka dojmy vnější jsou materiálem vůle, kterou podmiňují a živí a z níž se vypracuje — jsou tu samy sobě konečným a jediným cílem, labužnickou a perversní hostinou určenou vlastní a zhoubné rozkoši, procesem samoučelným a zhoubným slovem. Podle moderní psychologie (dle Wundtovy knihy *Emotions and Will*) předpokládá genese naší vůle nejprve dvě instinktivná jádra, prvky (jako se slovo skládá ze slabik): 1. *spontánní aktivnost*, která je rozlita celým našim tělem, celým našim životem, tu aktivnost děti a divokých zvířat — základ tedy čistě fyziologický, a 2. *seřetězenou souvislost, svazek mezi pocity a činy, které je projevují*. Druhého momentu, ukázali jsme právě, dotýkají se podstatně a znamenitě romány Huysmansovy. Ale stejně i prvního, základního a temného bodu. Je to chudokrevnost, je to nervosa, kterou charakterisuje svoje osoby po stránce fyziologické, všecko stavy přirozeně melancholii provázené. Přírodopis pesimisty je tu podán úplně. Choroba citlivosti studována tu objektivně, pod nožem analysty, symptomatologicky jako každá jiná nemoc, bez osobního a s úmyslnou tendencí hledaného a vypočteného aparátu.

Tyto analýzy ryze věcné nemohly zůstat bez vlivu na rozvoj literárního pesimismu. *Dnešní* pesimismus *současný* vzal z nich alespoň lekci užitečnou a šťastnou svému rozvoji. Moderní pesimisté nehledají jako pesimisté romantismu příčinu zla a bíd mimo sebe, ve světě, v lidech, okolí, svoji době — nýbrž tam, kde skutečně jest — ve svoji duševní konstituci, ve vlastním nitru, *v sobě*. Vědí, kde leží kořen zla: *ve zlomené vůli*. *Shakespeare* (v *Hamletu*), zčásti *Pascal*¹ (ve svých „*Pensées*“), pak hlavně *Giacomo Leopardi*, *Alfred de Vigny*,² *Frédéric Amiel* (karakteristický jeho „*Deník*“), zčásti i *Heine* jsou velikými původci tohoto hlubšího a bolestně pravdivého pesimismu, jež

1 - Ze dispozice podobná, která se etiketuje dnes pesimismem, byla vlastní již některým starým velikým autorům, na př. *Pascalovi* a *Shakespeareovi*, poznávají dnes i kritikové nejkonservativnější, na př. *Brunetière*.

2 - V druhé periodě svého tvoření, hlavně v básních „*Osudy*“, pak v charakteristických místech svého „*Básníkovu deníku*“.

nalezli a vyjádřili sami, bez vnější pomoci vědy. Ti jsou otcové dnešního pesimismu — pesimismu *psychologického*, jak bych jej nejraději označil proti pesimismu romantickému a vnějšimu. Z Rusů jmenovitě *Turgeněv* v „Otcích a dětech“, „Rudinovi“ a „Novině“ podal nejdokonalejší typy těchto zlomených vůlí a zlomených personalit. Předcházeli ho v „Hrdinovi naší doby“ *Lermontov*, který je jako na polovičnické cestě mezi názorem romantickým a psychologickým.

Tento psychologický pesimismus stvoří bez odporu hluboké a pravdivé umění. Celou moderní literaturu napojil více méně pronikavě svojí krví a svým duchem. Správně vystihnul *Hennequin* v pesimismu povahu tohoto nového umění: „Sluší říci, že mladé pokolení literární je pesimistní jako byli r. 1830 mladí romantikové a r. 1850 realisté a dříve ještě plejada Parnasistův. A chce-li se vzestoupiti výše, uvažuje-li se, jaká propast dělí literaturu francouzskou tohoto století od literatury věků minulých, nalezne se dosti předků pro vrstevnický pesimismus, aby se dalo postavití přesvědčení, že *smutek je samou podstatou nového umění a snad každého vznešeného umění.*“

Pesimismus tento přivodí rozklad vůle skoro všude nesmírně vyvinutým *intellektem*, analytickou *reflexí*. Tito všichni pesimisté jsou neobyčejně prozíraví: všude chytí a zastihnou ilusi, věčný podvod vnějšku, její lákající růžovou masku, do krajnosti vyvinutý *intellekt*, pasivná reflexe každého procesu uspokojuje analýsu sama o sobě. On si zalibuje tento pouhý odraz, toto čisté zrcadlení. Proces spekulativní stává se mu samoučelným a rozkošnickým požitkem — jemu nepřijde ani na mysl, aby ideu svoji realizoval. Realisace její zdá se mu již negací. K tomu přistupuje bázeň, že idea v realizaci neobstojí — že i ona rozpadne se, jakmile vystoupí z duše, na světlo, pod rozkladným vlivem světla a vzduchu — v sen, klam, ilusi — v horký popel. Tím vysvětluje se neplodnost pesimistů i jako spisovatelů a umělců: oni nenávidějí každou realizaci svoji idey, i pouhé vyslovení její, poněvadž cítí — jak vyslovil hluboce Alfred de Vigny — ztrátu, kterou utrpí nutně každým sebe lepším vyslovením. Ze symbolu stává se pro ně formou. Formovat ideu znamená pesimistům ji zničit. Proto Alfred de Vigny bylo „mlčení nejvyšší poesíí“. A co vyslovil, zdálo se

mu nejhorším a nejneúplnějším fragmentem toho, co snil — jemu stejně jako Flaubertovi.

Výklad tohoto zjevu je nasnadě. Intelekt, čím dokonalejší, tím všestrannější jest a objektivnější. Dává pravdu všemu, všecko uznává, všecko chápe. Tím ale právě hubí vůli, která je vždycky a pojmově jednostranná (neboť předpokládá volbu a rozhodnutí, t. j. potlačení všech ostatních eventualit a přidržení se jediné). Proto všichni tito pesimisté jsou věčně nerozhodnutí, proto omezení na pouhou reflexi, odraz, zobrazení dějů a postupů duševních i světových — vyloučení, navždy neschopni však, aby mohli do nich sami zasáhnouti a je utvářiti.

Odtud věčné přítmi, nejistota slabosti a kolísavého podezření, subtilná a otrávená atmosféra věčně nezacelené, nezavřené, nerozhodnuté dialektiky, celý ten mrak mdlé a dusné únavy, který přikrývá duševní krajiny pesimisty. „Kam prchla ta síla, kterou jsem cítil jeden okamžik v sobě?“ — ptá se bezejmenný rek *Rodova* „Běhu za smrtí“. Každý cit, každá vášeň schne, vadne, dusí se v takovémto nitru naprosto. Kořeny jejich potřebují vodu, vodu čistou, průhlednou, jasnou, žádají šťávu prudkého a bezvědomého pudu, pohybu, rozhodnutí. V duši pesimisty ale právě *to* schází. Jak ukazuje instruktivně citovaný již román *Rodův*, není pesimista jist ničím ve svém nitru, věčná analýza otravuje a hubí zejména hned zředu všecko, co může vyrůst v půdě *bezvědomé* — každý pohyb, každý cit, každou vášeň. Není si sám jist ničím, a jemu není také nic jisté. Každá vášeň, cit, energie, chtění hyne v této poušti bezpečně a neplodně. Je to, jak vyslovil již *Leopardi*, tvrdé světlo rozumu, které ji spálí. Zejména v psychologii lásky je rozdíl mezi starými, romantickými pesimisty (správněji: melancholiky) a moderními psychologními zřejmý a do očí bijící. Co hlodá a dusí třeba *Musseta* v lásce, je něco naprosto jiného než, co otravuje a hubí *Leopardiho* nebo *Vignyho*. U prvního je to *jednotlivá* nešťastná nebo osudná aventura nebo hnus a přesycenost z takových aventur. U obou druhých sama *nemožnost* milovati, vědomí psychické svoji impotence. První jest otráven, že mnoho miloval; druzí, že vůbec nemohou milovat. Oč je hlubší druhé pojetí, vidí se tu zřejmě. Je to

zde nemožnost najítí ukojení v rozkoši, poněvadž je zde vyvinuta činnost analytická, vědomí klamu a podvodu, který vězí v rozkoši, vědomí a odkrytí věčné iluse lásky, které působí, „že hořknou polibky na rtech“.

Jen dvě poznámky ještě. Tento psychologický pesimismus je prosté tvrdé *misanthropie*, jakou ukazuje často pesimismus romantický. Pesimista psychologický ví, že příčina jeho neštěstí nevězí v lidské společnosti, v jeho spolublížních a — přestal je tedy nenávidět. Naopak. Zvedá se v něm mohutně *soucit* k těmto podobným a příbuzným trpitelům, — ke stejně nešťastným bratrům — obětem stejně jako jest on tvrdých zákonů vesmíru a přírody. Je dojemné vidět, jak v posledních koncích, v konečných stadiích pesimismu všech velikých lidí, vyvrě z pouště jejich duší — když všecko na nich je již spáleno — mohutný a čistý pramen soucitu.¹ Jak v těchto těžkých a smutných tmách rozsvítí se láska k chudým a nerozumným, k opuštěným a vyděděným — k celé bídě světa — ta evangelická „lítost se zástupy“. U ruských pesimistů *Turgeněva*, *Dostojevského*, *Tolstého* je nám dnes zjev ten známý. U francouzských *Vignyho* a *Flauberta* je tomu stejně. Krutý nihilismus, objektivná a plastická „impassibilitė“ poslední změkla a roztála nakonec v sympatické účasti k „*Prostému srdci*“ a „*Smrti svatého Juliána*“.

A po druhé. Chybuje se u nás všeobecně v tom, že se pesimismus pokládá za projev *egoismu* nebo jistého „*materialismu*“. Nic není nepravděpodobnější. Naopak „*idealismus*“, *tendence meliorační* je hybnou pákou pesimismu, jak dokázala moderní psychologie² (James Sully). Vidí-li pesimista svět vcelku bídný, nedovede přirozeně nikdo jako on ocenití všecko dobré. Kdyby byl lhostejný k bídě, nebyl by jí rozčilen a podrážděn. Soucit a důsledně snaha nápravná jsou jeho jádrem. To vycítil a vyslovil u nás z poetů, pokud znám, jediný p. *Ma-char* v jednom sonetu, nevím již, zda „letním“ nebo „zimním“ (věno-

1 - Paléologue, Alfred de Vigny.

2 - Viz také Hennequin, Quelques écrivains français, str. 213 a n.

vaném „optimistům“). Důkaz, jak skutečně žil a proniknul tyto duševní stavy¹.

Po této všeobecné analýse, širším pohledu odhadne se již snadno význam knihy p. Kaminského. „Protesty“ jsou plod pesimismu *romantického* a ne psychologního. Autorův pesimismus jest *objektivný* a *ilusorní*: vidí pramen zla *mimo sebe*, mimo nutnost svého vnitřního organismu. Je deklamační, výmluvný, pathetický, polemický. Nemá hloubky ani klidu pesimismu moderního, t. j. psychologního. Místo umělce stává se básník *advokátem*: sebral a složil nejkřiklavější, nejkuriosnější, nejafektovanější dokumenty a vykořistil je s nejjednostrannější a nejprázdnější tendencí. Takovým dojmem působí alespoň jedna, větší část „Protestů“. Schází psychologický zájem. To je hlavní nedostatek těchto básní. Rétorickými tirádami nahraditi se nedá. Hledaná a násilně vypjatá dialektika je nešťastně hrubá a snadně průhledná. Čtenáři, který je zvyklý myslet, kterému nestačí sebe plnější slova, dovede lehce disgustovat. Vedle toho je tu však, přiznávám rád, několik čísel dobrých a silných — básně vroucí a vysoké nebo upřímné a čisté inspirace — a toho širokého a plného dechu invektivy nebo hymny, který je v dnešní poesii vzácností. Těm nevadí ani jich antikvovanost. Ani slabé umění. Inspirace proráží a vítězí přesto.

V lednu 1893.

1 - Zato četl jsem nedávno v poslední knize páně Klosově „Na zemi“ stejně bezzubou jako bezhlavou invektivu na pesimismus pod významným titulem: „*Salve Materia!*“